

פרשת שלח: האם מותר להשתמש בחפץ של אדם ללא רשותו

בס"ד

פתיחה

בפרשת השבוע מצוים עם ישראל לשים בבגד של ארבע כנפות פתילים, וכפי שכתבו הראשונים מעיקר הדין אין חובה ללכת עם ציצית, אלא שהלובש ארבע כנפות ללא פתילים עובר על איסור. נחלקו הראשונים (מובאים בבית יוסף ס' יג) בשאלה, איזה איסור עובר אדם שלובש בגד ארבע כנפות ללא פתילים:

א. **הרב שלמה מדרייש סבר**, שהלובש ארבע כנפות ללא ציצית עובר על לאו. ב. **המרדכי חלק וטען**, שהתורה לא כתבה שאסור ללכת עם ארבע כנפות ללא ציצית, אלא שכל מי שיש לו ארבע כנפות - חייב לשים פתילים. במילים אחרות, אדם שלובש ארבע כנפות ללא ציצית אינו עובר איסור, אלא מבטל מצוות עשה, ובלשונו:

"אומר ה"ר שלמה מדרייש"ש שאם נפסק לאיש חוט של טלית בשבת שאסור ללבשו עד שיתקן אותו. והשיב ר"י דליתיה כדמוכח בשמעתין, לכך נראה, דמצוות עשה דציצית אינו אלא להטיל בו ציצית כשילבשנו, ולא אמר הכתוב בלשון 'לא תלבש בגד שיש לו ארבע כנפים בלא ציצית' דאז ודאי היה הדין עמו, אלא מצוות עשה גרידא להטיל בו ציצית"

נפקא מינה בין השיטות תהיה בשאלה, מה יעשה אדם שגילה בשבת שנפסקה לו הציצית בבית כנסת. לדעת **המרדכי** במקרה מעין זה, מפני כבוד הבריות ייתכן שיתירו להישאר עם הציצית. כיוון שהאיסור הוא איסור עשה, ובשבת אי אפשר לתקן את הציציות - הוא נחשב אנוס ולא עובר על איסור, וכך פסקו **השולחן ערוך והרמ"א** (שם, ג).

לעומת זאת לדעת **רבי שלמה מדרייש** הסובר שיש בלבישה לאו, לא יתירו להמשיך ללבוש את הציצית, כי כבוד הבריות לא דוחה לאו מדאורייתא. כמו כן, בניגוד למרדכי שסבר שהלובש מבטל מצוות עשה, ומשום כך במקום אנוס הוא פטור מקיום המצווה, לדעת רבי שלמה שיש בכך לאו - לא שייך לומר שהאנוס פטור מלעבור על לאו.

בעקבות העיסוק בפרשת ציצית בתורה, נעסוק הפעם בשני שאלות העוסקות בדיון האם מותר להשתמש בחפץ של אדם ללא רשותו. השאלה הראשונה תתייחס לשימוש בחפץ חולין, והשאלה השנייה בחפץ של מצווה, שכפי שנראה הקלו בו יותר.

ייאוש שלא מדעת

האם מותר לקחת חפץ ללא רשות? הגמרא במסכת בבא מציעא (כ"א ע"א) כותבת, שכאשר מוצאים אבדה שיש עליה סימן - חובה להכריז על מציאתה (ועיין בדף למשפטים שנה ב'). לעומת זאת, כאשר מוצאים אבדה ללא סימן אין טעם להכריז על מציאתה, אך עדיין אסור למוצא לקחת את האבדה עד שבעליו יתייאשו, מכיוון שכל עוד לא התייאשו החפץ נחשב שלהם.

נחלקו אב"י ורבא מה הדין כאשר יודעים בוודאות שבעלי החפץ יתייאשו בעתיד מהחפץ (כי מדובר בחפץ ללא סימן), אך עוד לא התייאשו ברגע זה. לדעת רבא, מותר לקחת את החפץ מיד אפילו שהבעלים עוד לא התייאשו, מכיוון שידוע שיתייאשו בוודאות בעתיד, ואילו לדעת אב"י אסור לקחת את החפץ עד שהבעלים יתייאשו בפועל.

כיצד אפשר לדעת שהבעלים כבר התייאשו, ואפשר לקחת את האבדה? הגמרא ממשיכה וכותבת, שישנם חפצים שכלל הנראה הבעלים יודעים מיד שהם נאבדו ויתייאש מלמצוא אותו שוב. למשל כסף, כי אדם מסתכל בארנק שלו בתדירות גבוהה, והוא מיד ישים לב שנאבד לו כסף, וכך פסק **השולחן ערוך** (חו"מ רס"ב, ג):

"אין המוצא מציאה חייב להכריז, אלא בדבר שיש בו סימן, אבל אם אין בו שום סימן אם הוא דבר שיש לתלות שבעליו הרגישו בו מיד כשנפל ממנו, מחמת כובדו או מחמת חשיבותו ותמיד היה ומרגיש כשנפל, הרי הוא של מוצאו, שהרי נתייאש מיד כשידע שנפל. ואם לאו, צריך להחזיר אף על פי שנתייאש אחר כך, כיון שבא לידו קודם ייאוש."

השתמשות בחפץ ללא רשות

כאמור למסקנה נפסק כדעת אב"י (למרות שבדרך כלל הלכה כרבא), וכדי להגיע לפסיקה זו הקשתה מספר קושיות על כל צד. במהלך אחת מהקושיות מביאה הגמרא סיפור על אמימר, רב אשי ורב זוטרא שביקרו בבוסתן של מרי בר איסק. האריס שעבד בשדה הביא להם לאכול מפירות הבוסתן, אמימר ורב אשי אכלו מהפירות, ומר זוטרא לעומת זאת לא אכל.

הסיבה שמר זוטרא בחר שלא לאכול, למרות שהגמרא בבבא קמא (ק"ט ע"א) פוסקת שמותר לאריס לקחת לעצמו מפירות השדה בה הוא עובד, ובלבד שידוע בסוף לבעליו שלקח, שהוא חשש שהאריס לא יודיע לבעל הבית שלקח מפירותיו. מדוע מר זוטרא לא אכל, מתוך נקודת הנחה שבעל השדה וודאי ישמח כאשר ישמע שתלמידי חכמים אכלו משדהו?

א. **התוספות** (ד"ה מר) תירצו, שמכיוון שלמסקנה נפסק כדעת אב"י שבעלי החפץ צריכים להתייאש בפועל כדי שיהיה אפשר לזכות באבדה ולא מועיל שיתייאשו בעתיד - כך במקרה זה. רק במקרה בו הבעלים נתנו את הסכמתם לפני לקיחת הפירות אין בנטילתם איסור, אבל ידיעה שלאחר מעשה אינה מועילה, גם אם הבעלים ישמחו שלקחו, ובלשון **שולחן ערוך הרב** (מציאה ופקדון סעיף ד):

"ואפילו ברור לו שכשיודע לבעליו שהוא נטלה, אזי ישמחו ויגילו מפני אהבתם אותו אסור לו ליהנות בה בלא דעת הבעלים. לפיכך הנכנס לפרדס או לגינת חבירו אסור לו ללקוט פירות שלא מדעת הבעלים, אף על פי שבעל הפרדס והגינה הוא אהוב ורעו אשר כנפשו ובוודאי ישמח ויגיל כשיודע לו שנהנה זה מפירותיו, מכל מקום כיון שעכשיו אינו יודע מזה הרי הוא נהנה באיסור וכן כל כיוצא בזה, וצריך להזהיר לרבים שנכשלין בזה מחמת חסרון ידיעה."

עולה מדבריהם, שיש השוואה בין מקרה שבו אדם מוצא אבדה לפני שהבעלים התייאשו, למקרה בו אדם משתמש בחפץ של חברו ללא רשות. כשם שבאבידה צריך שהבעלים יתייאשו ברגע הלקיחה, והייאוש לאחר מעשה אינו מועיל - כך במקרה זה צריך שהבעלים יסכימו ברגע הלקיחה, והסכמה לאחר מעשה לא מועילה, וכך פסקו גם **המרדכי** (אות תכה) ו**קצות החושן** (רט, ה).

עם כל זאת כפי שסייג **שולחן ערוך הרב** (שם, ה), במקרה בו אדם לוקח חפץ מחברו, ואפילו לא יצטרך לעדכן אותו לאחר מעשה שהשתמש (למשל ילד שנותן מים לאורח) - גם לשיטתם אין בשימוש איסור, שהרי ברור מעבר לכל ספק שכבר בשעת הנתינה הבעלים מתרצה בכך, וזה כמו חפץ שנאבד ובעליו כבר התייאשו, ובלשונו:

"מכל מקום מותר לבן ביתו של אדם ליתן פרוסה לעני או לבנו של אוהבו של בעל הבית שלא מדעתו, לפי שכך נהגו בעלי בתים ומתחלה נתרצה בעל הבית בכך כשהכניס פת זו לתוך ביתו, ואין זה נקרא שלא מדעת הבעלים כלל, כיוון שכך נהגו והבעלים יודעים מזה המנהג."

ב. **הש"ך** (חו"מ שנה, א) חלק על דברי התוספות, וסבר שיש לחלק בין שימוש באבדה שאין לה סימן לשימוש בחפץ של חבר ללא רשות. בעוד שבאבדה צריך ייאוש בעלים בשעת הנטילה, מותר להשתמש בחפץ של חברו במקרה בו המשתמש יודע שחברו יאשר את השימוש למפרע, וכן נקט **הנודע ביהודה** (תנינא ס' עז) שהבין כך **ברמב"ם** (אישות ה, ח) ו**בשולחן ערוך** (כח, יז).

בטעם החילוק בין הדינים כתב הש"ך, שכאשר מדובר באבדה ללא סימן, בעלי האבדה לא רוצים לאבד את החפץ שלהם ובעל כורחם מתייאשים ממנו, לכן אסור לקחת אותו לפני שהתייאשו בפועל. לעומת זאת כאשר אדם משתמש בחפץ של חברו, בעצם כבר בשעת ההשתמשות בעליו שמחים בהשתמשות, אלא שהם כרגע עוד לא ידעו שמשתמשים בו (ועיין **בעונג יום טוב** ס' קיא).

חפץ מצווה

עד כה הדין עסק בשימוש בחפצי חול, ובהם כאמור דעת התוספות ופוסקים נוספים שאסור להשתמש ללא בקשת רשות מפורשת (למעט הסייג שראינו). דנו הראשונים, האם כאשר מדובר בחפצי קודש יש מקום לומר שהדין שונה, ויהיה מותר להשתמש גם בלי ידיעה שהבעלים מסכימים מראש, מחלוקת המבוססת על יישוב סתירה בגמרא:

מצד אחד הגמרא במסכת פסחים (ד ע"א) כותבת, שאם אדם התחייב להשאיר לחברו בית נקי לפסח ולא ביצע את התחייבותו, אין השכירות נחשבת מקח טעות, מכיוון שנוח לאדם לעשות מצווה בממונו. **מצד שני**, הגמרא במסכת בבא מציעא (כט ע"ב) כותבת, שאסור למשאל להשאל את ספר תורה שהשאל ללא רשות, ולא אומרים שנוח לו לאדם לקיים מצווה בממונו.

מחלוקת הראשונים

נחלקו המפרשים ביישוב הסתירה:

א. **המרדכי** (ב"מ סו) תירץ שהחילוק בין הגמרות תלוי בשאלה, האם הבעלים יודעים שגורמים להם להוציא כסף על מצווה. בגמרא בפסחים המשכיר יודע שהשוכר גורם לו להוציא כסף על הבדיקה, ולכן אומרים שנוח לו לקיים מצווה בממונו. לעומת זאת בגמרא בבא מציעא בעלי ספר התורה לא יודעים שמשתמשים בו ללא רשות, ולכן לא אומרים שנוח לו שיעשו מצווה בממונו. עולה מדבריו, שגם במצווה לא אומרים באופן מוחלט שנוח לו לאדם לקיים מצווה בממונו, וניתן להשתמש בחפץ מצווה ללא רשות. בדומה לכך כתב **הנימוקי יוסף** (בבא בתרא מה ע"א ד"ה ורבנן), שמכך שגמרא נוספת בבבא מציעא כותבת שהמוצא תפילין מעריך את דמיהם, ורק אחר כך מותר לו להשתמש בהם - משמע שאי אפשר להשתמש ללא רשות בחפץ מצווה, ובלשונו: "ותמיהני אני על פסק זה של רבותי ז"ל דבהדיא אמרין סוף פרק אלו מציאות מצא תפילין שם דמיהם ומניחן, ואם לא ששם אותם וקנאם לא היו מתירין אותו להניחם כשאר גוף אבידה שאסור להשתמש בה, ולא התירו משום מצווה. גבי ספר תורה נמי (= גם), אין השואל רשאי להשאל."

ב. **הריטב"א** (בבא מציעא שם, ד"ה סד"א) ו**הרא"ש** (חולין, ח, כו) חלקו וסברו, שמותר להשתמש בחפץ של מצווה ללא בקשת רשות מפורשת. את דברי הגמרא הכותבת שאסור להשאל ספר תורה יישובו, שגם כאשר מותר לקחת חפץ של מצווה ללא רשות, זה רק במקרה בו אין חשש שהספר יתקלקל - ספרים לעומת זאת נוטים להתקלקל.

כדבריהם פסקו להלכה גם **השולחן ערוך והרמ"א**, שמשום כך כתבו (יד, ד) שמותר לשאול טלית או לולב בסוכות (תרמט) ללא רשות, כיוון שמסתמא נח לו לאדם לקיים מצווה בממונו ואין חשש שיתקלקלו (ובלבד שיחזירו אותם למקומם כמו שהיו, ועיין הערה¹).

ג. אפשרות שלישית ליישב את סתירה (שנראה שמוסיפה על דברי השולחן ערוך והרמ"א ולא חולקת), מופיעה ב**ב"ח** (שם) שכתב, שיש לחלק בין השאלת חפץ לזמן רב לזמן מועט. כאשר הגמרא כותבת שאסור להשאל ספר תורה או תפילין, כוונתה להשאלה לזמן מרובה, שמסתמא אין דעתם של בני אדם נוחה להשאל לזמן ארוך כל כך. אבל בהשאלת חפץ מצווה באקראי, אין איסור.

טעם ההיתר

מדוע בחפץ של מצווה יש היתר מיוחד שאין בחפץ רגיל? נאמרו באחרונים לפחות שתי אפשרויות להסביר:

א. **בקצות החושן** (רסב, א) כתב לתרץ, שיש 'דין מיוחד' במצווה שמותר להשתמש בחפץ. הוא לא פירש מה הדין המיוחד שמותר להשתמש בחפץ של מצווה, אבל כנראה שכוונתו לומר, שכאשר משתמשים בחפץ של מצווה, מניחים שבעלי החפץ מסכימים באופן גמור ואין שום הקפדה שישתמשו בו, וכפי שראינו גם שולחן ערוך הרב יודה שבמקרה מעין זה מותר להשתמש.

ב. **החזון איש** (מעשרות ז, יד) תירץ, שמותר להשתמש בחפץ של מצווה, כיוון שבעל החפץ מקבל זכויות כאשר משתמשים בחפץ שלו לצורך מצווה ('זכין'), מה שאין כן כאשר משתמשים בסתם חפץ. לכן בעוד שבחפץ רגיל כאשר משתמשים בו גורעים ממנו ובעל הבית נפגע, בחפץ של מצווה בעל הבית רק מרוויח.

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שיעוד אנשים יקראו...²

¹ אומנם הריטב"א ובעקבותיו השולחן ערוך והרמ"א כתבו שבטלית מותר להשתמש ובספרים אסור, אך כיום נראה שהדין הפוך, בספרים לרוב אין לאנשים בעיה שישתמשו, בעוד שבטלית אנשים בדרך כלל מקפידים, וכפי שכתב **ערוך השולחן** (או"ח יד, יא). למעשה יש לבחון כל מקרה ולגופו, ולהעריך האם בעלי החפץ יקפידו או לא.

² מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, לשים את הדף במקומך או להעביר למשפחה? מוזמן: tora2338@gmail.com